

УДК 39(4) «20»

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ

Леньо П. Ю. (Ужгород)

У статті розглядається праця німецького вченого П. Нідермюллера, в якій теоретично обґрунтовується перспектива європейської етнології нового формату. Погоджуючись із висновками теоретика про те, що час традиційної культури фактично вже минув, водночас автор вважає, що національні етнографії та етнології не вичерпали свій потенціал і мають право на існування. Щоправда, для цього слід провести певні реформи стосовно теоретичних і методологічних засад дисциплін. Загалом автор відстоює думку про передчасність творення нової науки європейської етнології.

Ключові слова: *Ethnologia Eигораеа, національні етнографії, традиції науки, традиційна культура та маскультура, методи і методологія, предмет та об'єкт дослідження.*

Викласти думки з приводу теми, що фігурує у назві статті, нас спонукала праця

П. Нідермюллера «Європейська етнологія: нова наука для „нового” світу?» [4]. Автор порушує

питання: яка етнологія потрібна сучасній Європі? Це має бути нова наука чи можливо теоретично та методологічно переформатувати існуючу? Він виступає прихильником першого варіанту, доводячи, що зміна світу й людини у XX-XXI століттях (внаслідок науково-технічного прогресу, глобалізації, Інтернету) призвела до необхідності перегляду, а то й повної заміни пануючих поглядів на об'єкт, предмет і методи дослідження. Дослідник аргументує доточність появи нової європейської етнології, зауважуючи, що кожна країна підтримує традиції власної науки, а в Західній та Центральній Європі відмінності в етнології та етнографії спостерігаються навіть серед вищих навчальних закладів.¹

Основним об'єктом дослідження нової етнології П. Нідермюллера розуміє суспільство у глобальному європейському контексті. В такому форматі етнолог є дослідником і водночас об'єктом дослідження. На його думку, етнологи лише тоді зможуть вивчати історичний та соціокультурний європейський контекст, коли відчуватимуть свою з ним спорідненість.

Подібні висновки етнологи зробили ще в 1955 р. на конгресі в Арнемі. Тоді прийняли рішення вживати нову назву – Ethnologia Europaea, а також почали розробляти концепцію нового формату науки. Основним об'єктом і предметом було визначено людину в її соціокультурних взаємовідносинах. Новою була орієнтація на синхронний (вивчення сучасності, звичайності культури кожного дня), а не діахронний підхід.²

Специфікою європейської етнології мала стати спрямованість дослідницького погляду на інтеркультурний діалог, а не вузько орієнтований вектор щодо своїх регіональних чи національних властивостей.

Зрозуміло, що західноєвропейським етнологам вже в середині XX ст. видавалося перспективним зосередитися на людині, а не етносах, оскільки традиційна культура, яка була предметом інтересів науки, поступово відходила в минуле. Такий антропоцентричний підхід тим більше мав право на життя, позаяк сумніви з приводу здатності модерної етнографії (етнології) бути адекватною в умовах постмодернізму лунали не вперше й не лишень у

західній науці. Дійсно, традиційна культура етносів Центральної та Західної Європи фактично зникла, і в повсякденному житті її прояви важко знайти. Що ж до України, то елементи народної матеріальної та духовної культури поки що можна спостерігати не тільки у краєзнавчих музеях, але й «етнографічному полі». Однак нас також очікує доля західноєвропейських культур – зростаючий вплив маскультури і панування системи західних цінностей поступово витіснять залишки народної традиції з української культури. Зокрема, про те що традиційна матеріальна культура закарпатців зникла майже безслідно, згадував ще Ф. Потушняк [3, с. 178].

Таким чином, слід відмітити слушність висновків П. Нідермюллера щодо необхідності нових об'єктів і методів дослідження етнології, оскільки поступове зникнення традиційної етнічної культури є неминучим процесом. За таких умов природними є сумніви стосовно ефективності підходів традиційної етнографії / етнології при дослідженні нової реальності. Чи означає це, що П. Нідермюллер правий? Тобто, етнографії слід займатися переробкою накопичених матеріалів у фондах архівів, музеях, бібліотеках, а сучасні народи чи людину нехай вивчає якась інша дисципліна, можливо, у форматі запропонованої ним пан-європейської етнології?

Пропозиція вченого виглядає перспективною, однак бентежить те, що раніше потуги творення метанаук соціо-гуманітарної сфери та спроби виробити в їхніх межах універсальні методи ніколи не приводили до позитивних наслідків. Зазвичай амбітні плани створити всезагальну науку про культуру чи антропологію, яка вивчає людину в усіх аспектах, зазнали краху. Виник, щоправда, один досить життєздатний гібрид – культурологія, але в цьому випадку не зовсім ясно, до яких саме наук її слід відносити – філософських, антропологічних чи інших. Наслідком такої методологічної невизначеності є низка недоліків, на які страждають культурологічні праці (серед найбільш поширених – тематична розмитість і спроби охопити неосяжне).

Вважаємо, що П. Нідермюллер заявив занадто віддалений орієнтир для науки: сприймати загально-європейське суспільство в якості об'єкта науки зарано, та й науковців-космополітів, які би вважали себе соціалізованими всією Європою, поки що не спостерігається. Ідеологічні, державні, світоглядні бар'єри не сприяють утворенню єдиної європейської соціокультурної спільноти (таке формулювання існує хіба дуже умовно). Більш того, події останнього десятиліття засвідчили, що етнічний фактор відіграє провідну роль у тому, що Європа продовжує

¹ Причиною такого стану є різні епістемологічні засади і традиції формування західної, центральної та східноєвропейської етнологічної науки. Детальніший аналіз див. у нашій статті: Леньо П. Ю. Етнографія чи етнологія? Аналіз традицій науки / П. Ю. Леньо // Історичні студії: Збірник наукових праць з проблем давньої і середньовічної історії та етнології. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010. – Вип. 3. – С. 62-67.

² Хоча і цей підхід на той момент вже більш як 30 років новим не був – його використовував П. Богатирьов при дослідженні народної демонології Підкарпатської Русі ще на початку 1920-х рр.

дрібнитися на менші частки. Відомий дослідник націоналізму Е. Геллнер, дізнавшись про процес «мирного розлучення» Чехословаччини з її поділом на Чехію та Словаччину, із захопленням вигукнув: «Мале є прекрасне!» [5]. Цим він хотів підкреслити самодостатність відносно невеликого етносу словаків. Закономірно, що малі етнічні групи зі своєю етнокультурною специфікою (яка виходить за межі традиційної культури) відіграватимуть дедалі більшу роль у мультикультурній Європі. І саме в такому контексті може йти мова про Європу як єдиний соціокультурний феномен.

Таким чином, нам видається більш реальним другий варіант П. Нідермюллера – переформатування традиційної етнографії / етнології відповідно до нових умов. Проаналізувавши розвиток цієї дисципліни в сусідніх країнах, бачимо, що там традиційну етнографію / етнологію не поспішають замінювати на нову науку [1; 2]. В більшості випадків етнологія / етнографія залишається етноцентричною дисципліною, яка розвивається шляхом компліментарності (зближення) з підходами соціокультурної антропології. Усвідомлення актуальних потреб суспільства призводить до розширення традиційного предмету науки, використовуються підходи різних наукових традицій. Ступінь запозичення антропологічних методів досліджень та інтерпретації залежить від того, наскільки конкретна національна дисципліна готова для вирішення актуальних наукових проблем, які не завжди можуть бути вирішені в рамках традиційних підходів.

На даний момент існує кілька прийнятних варіантів зміни класичних дисциплін, які останнім часом набирають популярності. Серед них «anthropology at home», «історична антропологія» або «історія повсякденності», які

лежать на стику соціальних, природничих та гуманітарних дисциплін. Відбувається становлення міждисциплінарних дисциплін-напрямків, що покликані вирішувати актуальні проблеми. У майбутньому будуть виникати й інші варіації ситуативних, швидко реагуючих на потреби суспільства, напрямків. Саме з ними багато вчених і пов'язують майбутню перспективу розвитку етнологічних дисциплін, які візьмуть позитивне від різних моделей наук.

Загалом можна зробити висновок про те, що на даному етапі «чистої» європейської етнологічної науки немає. Стверджувати протилежне означає перекопувати, що Євросоюз на території своїх членів створив культурно та політично гомогенне суспільство. Ближчою до реальності видаються тези про стирання суперечностей між етнологією та соціокультурною антропологією, появу різних компромісних варіантів наукових підходів. Відповідно, напрошується висновок, згідно з яким намагання штучно створювати те, що еволюційно знаходить вихід шляхом компліментарності етнології та антропології, буде помилкою.

Говорячи про європейську етнологію, вважаємо, що це умовне поняття, яке об'єднує низку національних етнологічних наук. Дотримуючись історичних традицій розвитку, вони намагаються бути відповідними сучасним суспільним вимогам, що іноді виходять за межі територіальних кордонів країни. Це не означає відмову від вікових традицій, які склали основу кожної конкретної національної науки. І це також не заважає проводити спільні конгреси етнологічних-антропологічних наук, як в Європі, так і в Америці, обмінюватися своїм місцевим (локальним) досвідом для спільного вирішення проблем сучасності.

1. Леньо П. Ю. Етнологічна наука на постсоціалістичному просторі в умовах демократичних перетворень кінця 80-х - початку 90-х років ХХ століття / П. Ю. Леньо // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. – Ужгород, 2007. – Вип. 5-6. – С. 52-58.
2. Леньо П. Ю. Проблеми та перспективи етнологічної / антропологічної науки в Східній та Центральній Європі (спроба порівняльного аналізу) / П. Ю. Леньо // На перехрестях світової культури. – Чернівці, 2006. – С. 84-87.
3. Потушняк Ф. М. Закарпатська українська етнографія: значення, історіографія, завдання, проблеми та їх вирішення, елементи їх розміщення / Ф. М. Потушняк // Тиводар М. П. Життя і наукові пошуки Федора Потушняка / М. П. Тиводар. – 2-ге вид. – Ужгород: Гражда, 2010. – С. 163-268.
4. Niedermuller Peter. *Europiska etnologia: nova veda pre «novy» svet* / Peter Niedermuller // *Slovensky Narodopis*. – 2002. – № 3-4. – S. 292-300.
5. Rozhovor s profesorom Ernestom Gellnerom // *Slovensky Narodopis*. – 1992. – № 3. – S. 304–309.

РЕЗЮМЕ
СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ
ЕВРОПЕЙСКОЙ ЭТНОЛОГИИ

Леньо П. Ю. (Ужгород)

В статье рассматривается работа немецкого ученого П. Нидермюллера, в которой теоретически обосновывается перспектива европейской этнологии нового формата. Соглашаясь с выводами теоретика о том, что время традиционной культуры фактически уже закончилось, вместе с тем автор считает, что национальные этнографии и этнологии еще не исчерпали свой потенциал и имеют право на существование. Правда, для этого необходимо провести определенные реформы теоретических и методологических основ дисциплин. В целом автор отстаивает тезис о преждевременности создания новой науки европейской этнологии.

Ключевые слова: Ethnologia Europaea, национальные этнографии, традиции науки, традиционная культура и маскультура, методы и методология, предмет и объект исследования.

SUMMARY
REALITY AND PROSPECTS OF EUROPEAN ETHNOLOGY

P. Leno (Uzhhorod)

This paper deals with the work of the German scientist P. Nidermyuller, which is theoretically justified by the prospect of European Ethnology new format. While agreeing with the conclusions theorist that the traditional culture has actually expired, despite it the author believes that national ethnography and ethnology are not exhausted their potential and have their place. However this should carry out certain reforms in the theoretical and methodological foundations of disciplines. Overall, the author defends the idea that we should not hurry with the creation of a new European Ethnology.

Keywords: Ethnologia Europaea, national ethnography, science tradition, traditional culture and mass culture, methods and methodology, subject and object of study.